



## ЗАХИЩЕНІ ДИСЕРТАЦІЇ У 2003 РОЦІ

*Впродовж 2003 року відбулося 8 засідань Спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03, на яких проведено захист 3 докторських (із них: 1 – зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство (історія), 2 – зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) та 11 кандидатських дисертацій (із них: 2 – зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство (історія); 9 – зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство (філософія). Усі захищені в раді дисертації написані українською мовою.*

### **Кандидатські дисертації:**

У дисертації *Гаюк Ірини Яківни „Вірменська Апостольська Церква як специфічний феномен християнського світу”* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) проведено історіософський аналіз формування етноконфесійної специфіки Вірменського християнства у поєднанні з історичною ретроспекцією становлення та закономірної трансформації Вірменської Церкви в умовах української діаспори. Концептуально новий погляд на феномен монофізитства, що становить догматичну базу Вірменської Апостольської та інших Давньосхідних Церков у поєднанні з аналізом розвитку християнства періоду Вселенських соборів, показав доцільність розгляду монофізитства, несторіанства й інших догматичних рухів як один із проявів активізації процесу етнорелігієгенезу, що охопив у III-IV ст. східні провінції Римської імперії. Відзначено, що характерною ознакою цього процесу було утворення нових етнічних спільнот на базі єдності віросповідання. Доведено, що поява нових течій, напрямків, Церков була і є закономірним наслідком розвитку загальнохристиянської системи через природне ускладнення структури внаслідок утворення та розвитку чисельних взаємопов'язаних автономних її складових. Це і стало причиною першого великого структурного поділу загальнохристиянської цілісності і виділення з неї Несторіанської й Монофізитських Давньосхідних Церков, що з точки зору етноконфесійної є національними

автокефальними Церквами вірмен, сирійців, коптів, ефіопів тощо. Для цих народів саме монофізитський тип християнства став основою для формування нової етнічної домінанти. Окрім цього, формування характерних рис та онаціональнення Вірменської Церкви відбувалися внаслідок етноконфесійного синкретизму християнства та зороастризму, відзначається в дисертації.

Дисертація *Швед Зої Володимирівни „Особливості формування ментальних та релігійних структур в іудаїзмі (український контекст)“* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) є першою спробою у сучасному вітчизняному релігієзнавстві здійснити комплексний філософсько-релігієзнавчий аналіз змісту та своєрідності ментальних та релігійних структур в іудаїзмі, спираючись на український контекст. Орієнтуючись на доробок видатних українських мислителів минулого та сучасності, випрацьований підхід до розуміння етнорелігійного феномену як до суспільно-історичного та культурного явища. При цьому наголошується, що його ознаки знаходяться в прямій залежності від розвитку та ступеня засвоєння спільнотою релігійних уявлень та ідей. Визначальною ознакою світоглядних настанов в іудаїзмі є їх яскрава містифікація, а своєрідність релігійних уявлень полягає в ототожненні релігійного та національного. Національна єдність, що спирається на релігійну традицію, є підґрунтям для усвідомлення національної ідеї. Фіксуючись у стереотипах світобачення, обрядах та звичаях, нові підходи набирають ознак нормативності, а колективний досвід визначає особливості ставлення до світу. Усвідомлення національної єдності складає одну з важливих ознак ментальної своєрідності євреїв. Творче самовизначення культурної своєрідності євреїв полягає у використанні релігійних ідей, які стають самобутніми ознаками національної спільноти.

Дисертацію *Вільхового Юрія Віталійовича „Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40 – 70-их років ХХ ст.)“* - (09.00.11 – релігієзнавство (історія)) присвячено аналізу політики радянської держави щодо протестантських конфесій євангельських християн-баптистів, адвентистів сьомого дня, християн євангельської віри упродовж середини 40 — 70-их рр. ХХ ст. Розглянуто особливості існування зазначених церков, їх реакцію на зміни методів державного впливу на релігійні формування, розкрито причини швидкого зростання кількості членів громад, визначено їх чисельність, охарактеризовано становище священнослужителів. Доведено, що діяльність даних протестантських конфесій у досліджуваний період практично повністю знаходилася під

впливом владних структур. Проаналізовано внутрішній розвиток і міжконфесійну діяльність зазначених релігійних формувань.

У дисертації аналізується також комплекс аспектів антипротестантської політики Радянської держави в середині 40 — 70-их рр. ХХ ст. Розкривається роль партійно-державного апарату й спецслужб у розколах і руйнуванні церковних організацій протестантів на теренах України.

У дисертації *Волинець Оксани Олексіївни „Функціонування Української Греко-Католицької Церкви в контексті державно-церковних відносин”* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) в контексті взаємовідносин між церквою та державою, досліджуються функціональні аспекти буття УГКЦ.

У дослідженні, проаналізовано процес національної та еклезіальної самоідентифікації українських греко-католиків в контексті взаємин між державою та УГКЦ, здійснено аналіз філософських та конституційно-правових аспектів державно-церковних стосунків, розглянуто питання взаємозв'язку національного та релігійно-духовного відродження. Розкрито основні напрямки діяльності УГКЦ в умовах сучасного державотворчого процесу в Україні. З'ясовано вплив УГКЦ на формування системи морально-етичних цінностей українського суспільства та її роль у подоланні духовної кризи, спричиненої пануванням тоталітарного політичного режиму. Проаналізовано соціальну доктрину УГКЦ, джерела міжконфесійних конфліктів, запропоновано моделі міжцерковного діалогу.

Дисертація *Біласа Ярослава Ігоровича „Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців”* (09.00.11 – релігієзнавство (історія)) присвячена комплексному вивченню місця та ролі митрополита Української греко-католицької церкви А. Шептицького в національно-визвольному русі українців першої половини ХХ ст. У роботі вперше у вітчизняній історико-релігієзнавчій науці з позицій історизму та наукової об'єктивності проаналізовано вплив Глави УГКЦ на теорію та практику національно-визвольної боротьби українців.

У роботі встановлено, що суспільно-політичні погляди митрополита А. Шептицького формувалися під впливом народовської політичної традиції і були орієнтовані на подолання асиміляційних тенденцій в українському національному житті. З'ясовано, що державотворча концепція А. Шептицького була орієнтована на досягнення української соборності і носила консервативно-клерикальний характер, а також виключала будь-які форми політичного радикалізму.

Переглянуто застарілі підходи щодо позиції А. Шептицького у ставленні до німецького окупаційного режиму. Звертається увага на те, що митрополит А. Шептицький заклав підвалини національної християнської політичної культури, чітко окреслив поняття патріотизму, принципи громадського і політичного служіння, вказуючи на їх відповідність християнській етичній традиції.

Дисертація ***Титаренко Віти Володимирівни „Християнський харизматизм як релігійне явище”*** - (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) є комплексним філософським дослідженням феномену християнського харизматизму та його проявів на сучасному релігійному тлі України. Розроблена термінологічна база дисертаційного дослідження, окреслена конкретна семантика ключових термінів, застосованих у дисертації. В дисертації проаналізовано теологічні (богословські) концепції християнського харизматизму в католицизмі, православ'ї, традиційному протестантизмі та рефлексію цього явища в харизматичних церквах. Доведено, що конфесії актуалізують свою інтерпретацію феномену харизми, спираючись на власну теологічну традицію.

Запропонована філософсько-релігієзнавча концепція християнського харизматизму вміщує аналіз генетичної природи та історичних витоків феномену харизматизму як фундаментальної онтологічної складової, внутрішньо іманентної християнській релігійній традиції, виявляє специфічні характеристики християнського харизматизму в віровченні, індоктринації та культовій практиці сучасних харизматів, визначає особливості соціальної інституалізації християнських харизматичних громад, тенденції їх розвитку в українському суспільстві.

У дисертації ***Сергійко Віри Федорівни „Соціально-етичне вчення християнства: тенденції розвитку, конфесійні особливості”*** (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) досліджуються процес розвитку і конфесійні особливості соціально-етичного вчення християнства. Соціальне вчення католицизму у трьох його вимірах – теоретичному, історичному, практичному – аналізується в контексті його розвитку від теоцентризму до антропоцентризму. Розкривається зміст протестантської трудової етики, яка утвердила у суспільній практиці типово буржуазні норми і цінності, стала світським вираженням нового християнського символу віри, оформленням у релігійному обрамленні буржуазного політико-правового порядку. Доводиться, що соціальна концепція Російської православної церкви побудована на різкому протиставленні теоцентричної духовної традиції російського православ'я і європейського

антропоцентричного гуманізму, слов'янсько-православної національно-культурної ідентичності і секуляризованої, уніфікованої, глобалізованої Європи, російського народного православ'я з державним статусом і міжнародних стандартів прав людини, європейської концепції свободи совісті.

Дисертацію *Борозенця Тараса Анатолійовича „Сучасні християнські богословські інтерпретації досягнень науково-технічного прогресу”* - (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) присвячено дослідженню сучасних інтерпретацій досягнень НТП в християнській теології. В процесі дослідження розкриваються мета, завдання, методи, тенденції і форми теологічних підходів до розуміння загально-фундаментальних та суспільствознавчих проблем співвідношення релігії та науки; розглядаються тлумачення сучасних досягнень і соціально-гуманітарних наслідків НТП в християнській теології. У дисертації доводиться персоналістично-плюралістичний характер сучасних богословських інтерпретацій досягнень НТП в ситуації постмодерної епохи, що виявляється у все більшому проникненні в теологію різноманітних форм наукового знання (філософії, соціології, психології, історії, культурології, теоретичної фізики тощо), значному розширенні поля її інтерпретаційної сфери, спрямованості переважно до етичної та соціально значущої проблематики глобалістичного світу. Окрема увага в роботі приділена аналізу модерністичної тенденції в католицькій, протестантській і православній теології, на основі чого встановлюється відповідна ступінь модернізації для кожного з основних напрямів християнства. Здійснюється спроба прогнозування перспектив розвитку християнських конфесій в науково-технічному секуляризованому світі ХХІ століття.

Дисертація *Липки Ольги Романівни „Християнство як чинник гуманізації особи в сучасному українському суспільстві”* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) аналізує процес гуманізації особи під впливом християнської релігії в умовах сучасного українського суспільства. З'ясовано, що метою християнської гуманізації є святість, а засіб її досягнення – духовність. Прагнення людини поглиблювати свою духовність означає уподібнюватись до Христа. Уподібнення досягається через серце як центр духовності. Допомогає людині досягти стану духовного поєднання з Богом християнська спільнота, яка в сучасному українському суспільстві є особливим місцем гуманізації особи.

У дисертації *Хрипко Світлани Анатолійвни „Духовно-релігійні вияви української ментальності”* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) здійснюється історико-філософський аналіз поняття ментальності та

надається огляд існуючих в історії наукової думки основних підходів до вивчення ментальної проблематики. З'ясовуються основні поняття та особливості методологічних засобів, що залучаються автором. Виокремлюється зріз специфічних складнощів пов'язаних з дослідженням обраної теми.

Розкриваються детермінанти та характерні риси української ментальності, а також екстраполяція останніх на духовно-релігійний аспект вияву.

Аналізується місце релігії в процесі духовно-національного відродження України, простежується проблематика т.зв. „радянської спадщини” у духовному бутті сучасного українства, висвітлюються теоретичні підходи та практична ілюстрація проблеми „кризової ментальності” та пропонуються рекомендації щодо вирішення складнощів пострадянського життя.

Відзначено, що всі ознаки духовного буття сучасного українства у контексті кризи традиційної релігійності доводять актуальність проблеми екології духовної культури українства за вирішенням якої майбутнє нації.

Дисертація *Недзельського Костянтина Казимировича „Історіософія релігії Івана Огієнка (митрополита Іларіона)”* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) є цілісним історіософським релігієзнавчим дослідженням духовної і творчої спадщини Івана Огієнка (митрополита Іларіона) з метою виявлення в ній поглядів та думок вченого-богослова про загальні закономірності змін і тенденції розвитку релігійного феномену, його функціонування в структурі суспільної цілісності. Обґрунтовано принцип нерозривної єдності релігійного і культурного, та релігійного і національного життя народу в релігієзнавчій Огієнкової методології, що визначає провідну роль Української Православної Церкви в загальній історії України. В такий спосіб опрацьована ціла низка нових принципів положень, що можуть мати позитивне значення для вироблення релігійної та етнодержавної політики України, теоретичної бази для її культурного і духовного відродження.

### **Докторські дисертації:**

Дисертація *Єленського Віктора Євгеновича „Релігійно-суспільні зміни в процесі посткомуністичних трансформацій: Україна в центрально-східноєвропейському контексті”* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) – аналізу релігійно-суспільних змін, що розгортаються в процесі посткомуністичних трансформацій в Україні та інших країнах Центрально-Східної Європи. Висновується, що головним

змістом релігійних трансформацій посткомуністичних суспільств постає процес реставрації в різному ступені зруйнованих релігійних культур, реконструкція специфічних для кожної країни історичних типів функціонування релігійних інституцій і колективної суб'єктивізації релігійних символів. При цьому зміни виявляються набагато більш очевидними в сфері, де релігія відіграє роль серйозного чинника політичної, культурної і етнічної мобілізації, ніж на рівні індивідуальних звернень до релігії. Дослідження не дозволяє твердити про розгортання тут процесів, пов'язаних з масовим “проривом до святого”, перетворенням релігії на фактор, що вирішальною мірою детермінує соціальну мораль і спосіб життя: принципове збільшення числа релігійних громад, зростання релігійних автодекларацій та релігійної присутності в політиці і суспільному житті не супроводжується адекватним збільшенням релігійної залученості, змінами в головних індикаторах релігійної поведінки, ані піднесенням соціальної моралі. Релігія стає важливим чинником легітимації національного будівництва і політичного процесу, консолідації соціокультурного простору та громадської репутабельності; реприватизація релігії постає для України більш помітною тенденцією, ніж її зміщення у світ особистих значень.

Дисертація *Литвинова Володимира Дмитровича „Ренесансний гуманізм в Україні (Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV – поч. XVII ст.)”* (09.00.11 – релігієзнавство (філософія)) є історико-філософським і релігієзнавчим дослідженням ренесансного гуманізму в Україні, здійсненим на основі переважно маловідомих латиномовних джерел XV – поч. XVII ст. В широкому контексті європейського Відродження розглядаються погляди вітчизняних гуманістів на проблеми людини, природи, Бога, освіти, морального виховання, історіософії, держави і права тощо. Значна увага приділяється міжконфесійним взаєминам в Україні та участі українських гуманістів у полеміці між православними, католиками і протестантами. Ренесансний гуманізм в Україні розвивався значною мірою в переплетенні з ідеями реформації та бароко, а початковий його період був типологічно схожий з раннім італійським, представники якого цікавилися передусім суспільно-політичною, релігійною та етичною проблематикою.

Дисертацію *Стоколос Надії Георгіївни „Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.)”* (09.00.11 – релігієзнавство (історія)) присвячено аналізу інституційно-конфесійних і переважно негативних і трагічних для українців етноконфесійних трансформацій на Правобережній Україні та на західних українських – автохтонних і етнічних землях – у XIX – першій половині XX ст. (до 1945

р.). „Обрусение” – дискурс самодержавно-церковної політики в ХІХ ст. – нівелювало національні особливості культурного і релігійного життя українців на Правобережній Україні. Істотні трансформації церковного, національного і культурного життя відбувалися в Галичині і Закарпатті під австро-угорською, мадярською і польською владою, але найглибшими й найтрагічнішими вони були на теренах етноконфесійного прикордоння – на Холмщині, Підляшші, Лемківщині. У період Другої світової війни (1939-1945 рр.) під церковно-релігійне життя України було закладено „міну сповільненої дії”, якою став насильницький перехід частини ієрархів і духовенства Православної церкви в західних областях України під юрисдикцію Московської патріархії. Саме це значною мірою спричинило – уже в період німецької окупації – розкол і конфронтацію в Українському православ’ї, утворення ворогуючих церков – Автономної православної церкви і Української автокефальної православної церкви. Окупаційна німецька політика щодо церков і релігійних груп в Україні мала на меті усіма засобами перешкоджати встановленню єдиної Української православної церкви.

Німецька окупаційна влада ефективно протидіяла становленню Києва як центру українського православного життя і виокремленню із середовища православних ієрархів авторитетного лідера, який був би здатним очолити рух за встановлення канонічного статусу Київської митрополії і таким чином консолідувати всі течії Українського православ’я. Остаточний демонтаж усієї системи управління православним церковним життям в Україні й тотальне його підпорядкування окупаційній адміністрації на початку 1943 р. спричинили далекосяжні наслідки. До повернення в Україну радянської влади інституалізаційно-конфесійна трансформація всього православного комплексу дійшла до такого ступеня, що дозволив без зайвих зусиль формалізувати його в рамках Руської православної церкви і нав’язати йому таку модель іманентного виживання, котра цілком влаштувала радянську тоталітарну систему. І найголовніше – наслідки цих історичних інституалізаційно-конфесійних і етноконфесійних трансформацій мають дискурсну рефлексійність на сучасний стан і тенденції розвитку православ’я в незалежній Україні.